

S Z I N H Á Z.

AMERIKAI ELEKTRA.

Eugene O'Neill drámái trilógiája a Nemzeti Színházban.

Paulay Ede óta, ki Sophokles «tragikai Hamupipóké»-jét a magyar színházi közönséggel megismertette, Elektra két újabb változatban is megjelent a Nemzeti színpadán: a világháború küszöbén bemutatták Hofmannsthal barokkos-dekadens újjáköltését, ezt Török Irma emlékezetesen szép alakítása sem marasztotta meg sokáig a műsoron, utóbb Strauss Richárd szövegkönyvéül folytatta színpadi életét; majd néhány esztendeje megismertük Bornemisza Péter ízes magyarságú szabadfordítását Móricz Zsigmond átdolgozásában, ezt is inkább csak a kuriózumnak kijáró érdeklődés fogadta.

Most azután Amerikából kaptuk meg a valóban *up to date* újrafogalmazást és újjáértelmezést: a Nobel-díjas O'Neill hármastagolású, Niagarasodró drámáját. Az antik tragédiának ez nem maiasítása, korszerű áthangszerezése: az ősi mondai anyag indítékai csak távoli párhuzamokat éreztetnek, az új szöttesnek csak a fonákján csomózódnak. Maga a szöttes valóban új, egy kissé hamarkészen és felelőtlenül is az.

Néhány éve a *Különös közjáték*ból már megismertük ennek a kiválóan tehetséges, sokszor brutális erejű írónak sokat magasztalt «bátorság»-át. Már akkor éltünk a gyanúperrel, hogy valójában meglehetősen másodkézből, Freud professzorra s még inkább Freud tanainak közkeletű elferdítéseire támaszkodva «bátorkodik». Igazán szabad és emelkedett költői szellem ilyfokú megkötöttséget nem igen vállal. A szexuális indítékoknak ez a kizárólagossága és középpontisága multhatatlanul bizonyos romantikus egyoldalú-sághoz vezet.

Mindazonáltal ez az elsőnek megismert, nagyszabású műve az emberi kiszolgáltatottság ólmos fátumát is lenyüggő erővel éreztetta. S ami az írónak drámaköltői ritka érzékét tanusította, főleg az volt, hogy a nézőt rá bírta kényszeríteni, hogy a szavakon át maga tapintson rá a dolgok elevenére. Az emberi lélek «Hinterland»-jában meglapuló s néha ádáz munkára kiszabaduló szörnyetegek megmutatásával súlyban és értékben jelentősen meggazdagította azoknak az irodalmi példáknak számát, amelyek azt bizonyítják, hogy a lélekelemzésnek az orvosi gyakorlatban talán még eldöntetlen értékű eredményei az írói penetrációnak máris tagadhatatlanul új utakat nyitottak és új módokat teremtettek.

O'Neill nem bolygatja meg az ókori tragédiát mai beletudálékoskodással, mint például Hofmannsthal vagy Pérez Galdós. Ezért nem is berzenkedünk nála annyira a klasszikus mű *védelmében*, mint ezeknél. Sokkal merészebben elszakad a görögök tragikus művészetétől, mely a költői, mondai tárgy modern szételemezését nem tűri, s amelynek alakjait mai lélektani kíváncsisággal «kidolgozni», epikai termőtalajukból kitépve külön «egyéni» hangsúlyhoz juttatni nem lehet. Minden ilyen kísérlet megújulás helyett csak eltorzuláshoz vezethet.

Az *Amerikai Elektra*-ban ehelyett a monumentális remekmű alapjaira egészen új, külső méreteiben, belső szertelenségében egyaránt jellegzetesen amerikai szindarabkolosszus épül, mely veszedelmesen közeljár a blöffhatásra számító filmszenzációkhoz. A gyűlöletnek egész szimfóniája tombol benne, első szavától az utolsóig, minden fordulatában és minden dialogusában, ádáz keserőség és (hiszen Freud talaján járunk!) érzéki féltékenységből táplálkozó bosszúvágy fűti a balsorstépte Mannon-család sarjait, ez taszít el anyát leányától, apát fiától, és — felcserélt sorrendben — ez láncolja őket egymáshoz.

S valahogyan mégsem azt érezzük, hogy a szerző e borzalomáradat *segítségével* boldogul, inkább, hogy annak *ellenére*. Mert itt lép közbe az író puritán komolysága, mely érezhetőleg farkasszemet kíván nézni a mai fátumtudattal, mely az Olymposzt faggató ókori rémületnél aligha irgalmasabb. Talán igen is készpénznek veszi a még tapogatózó lélekfürkésző-tudomány néhány nem eléggé tisztázott tételét vagy éppen egyoldalú tévelygését, — de a költőre sohasem a tudományos okfejtés tartozik, csupán a *lénység*, — és O'Neillnél sokszor az az érzésünk, hogy valóban a lényeg körül jár.

Ezért láttuk szívesen a Nemzeti Színház vállalkozását, hogy a falai között eléggé szokatlan kísérletet megejtse, s még szívesebben azt, hogy amire vállalkozott, valóban elismerésreméltóan oldotta is meg. Németh Antal rendezői feladata mindenekfölött a stílusérzéknek volt kemény próbája, és sikere: az ötórás időtartamú és sok ágból szőtt színházi szolgálatnak hibátlan stílusjegysége. A szereplők is szinte egytől-egyig ezzel a szomnambul biztossággal tűntek ki. Bajor Gizi különösen sugallatosan éreztette meg ennek az ókori Elektraénál félelmetesebb és nyugtalanítóbb *mai* női léleknek nemcsak töréseit és nyers ellenmondásait, hanem ezek mögött a szenvedélyeinek való tehetetlen kiszolgáltatottságnak is lenyűgöző pátozát. Makay Margit méltó játéktársa volt: a gyűlöletheadjárásban valóban az a sziklafal, melyen csak összezúzódni lehet. Timár idegbajos Orinjának főleg művészi mértéktartását illeti dicséret: azt, hogy nem csábult bele a hatáskergető patológizálásba, inkább a jobbra hivatott lélek fájdalmas kallódásával fogott meg. Már Uray inkább csak a körvonalakat vázolta fel élesen, a részletekben olykor valami szerepenkívüliséget éreztetett. Még inkább Csontos, ki únottan és lelketlenül morzsolta le szövegét, haldoklását viszont színpadilag túlságosan is kizsákmányolta. Lehotay, Szörényi Éva, Hosszú Zoltán egyaránt helyén volt.

Varga Mátyás hatalmas színpadképe, Nagyajtay Teréz jelmezei kitűnőek. Kevésbé az Harsányi Zsoltnak meglehetősen elnagyolt fordítása.

Beethoven.

Hermann Heinz Ortner színjátéka, Balassa Imre átdolgozásában a Nemzeti Színházban.

Megint — átdolgozás! Ilyenkor a kritika azon tűnődhetik: vajjon a Burgtheaterben rosszabb volt a darab? Akkor kár volt tőle elirigyelnünk. Vagy jobb? Akkor mire való volt elrontani? Az a gyanúnk, hogy valami sok elrontható az eredetiben

aligha akadt. Szerzője Beethovenben nem annyira tragikai nagyságot szimatolt, mint inkább csak színpadi lehetőséget. Az üres teatralitásnak ilyen iskolapéldájához már rég nem volt szerencsénk. Ami helyzetekben, színpadi fordulatokban, jellemrajzban és párbeszédben laposan közhelyszerű elképzelhető, az itt könyörtelenül egybe van gyűjtve — Beethoven nagyobb dicsőségére. Ő maga a titán lenne a gyarló földiek

között, de a szerző jóvoltából sehogyan sem bír helytállni ezért az — elismerjük — igazán súlyos szerepért. Nehéz vérét, rossz modorát, szervezeti szerencsétlenségét váltig látjuk, lelkének sem szenvedésébe, sem a földi szenvedésen felülemelkedő nagyságába bele nem pillanthatunk. Ilyenkor az író a beethoveni életmű nábohi kincséhez menekül, zeneköltészetének aranyporát hinti szemünkbe. De a dráma nem tűri meg az efféle számítást: nincs az a megváltó muzsika, mely a színpadi figurák üres tehetetlenségét megválthassa!

Engedjük át az ilyen számítást a filmszínházaknak, ahogy Péterfy Jenő mondaná: «Illik nekik rettenetesra. De színházban nem ilyen vászonokra mángorolt embereket akarunk látni s nem ilyen iskolás, jellemfelmondó párbeszédet hallani, amelyeknek színvonalja egy hajszálnyival sem emelkedik a mozifeliratoké fölé.

A «monumentális» főszerep is egészen film-elgondolás szerint monumentális: maszkra épül és «ad oculos» szánt mozdulatokra. Kiss Ferenc remek maszkban és állandóan hangsúlyos mozgással vergődik a szöveggel és liheg egy kis benső drámaiságért. Mivel pedig bensőre alkalmat nem kap, ráveti magát a külsőre: egy-két jól intonált, de ijesztő ürességében mélyebb hatás nélkül robbanó színészi fortisszimóra. Nem ilyen feladatokat kívánunk ennek a hatalmas tehetségű, magávalragadó lélekmelegű művésznek! S külön próbakövet a többi közreműködő alkotóképességének is. A két nő főszerep szinte reménytelen, ezeknek az alakoknak valósággal hiányzik a csontszerkezete. Eszenyi Olga Giuliettája szintelen árnyékalak, Rápolthy Anna Brunswick Teréze is kartársiasan hozzáfakul, szinte észre sem vesszük, melyikük jön be egy-egy jelenetre. Timár agyonlelkendezi a szerepét, Táray viszont maga

a hamisítatlan fűrészpor. Csak Szabó Margit, Gózon és Maklárty játékában érezni egy kis vérkeringést. A rendezés is a külsőségekre veti a súlyt. Horváth János színpadképei ellenben igazán megkapóak. Végül: látható itt maga a nagy Bonaparte is, «wie er im Buche steht»: mellénye nyílásába akasztott ujjakkal!

Háromlevelű lóhere.

Szép Ernő vígjátéka a Vígyszínházban.

Szép Ernő a szerénység forradalmárja a színpadon: a lemondásé mindarról, ami színszerű. Egyszer másszor sikerült is neki a Bastille bevétele — tilinkószóval. Csakhogy a lírája *mögött* mégis érezni lehetett némi drámai «szívdobogást». Most kapta magát s egy regénynek is nagyon quodlibetszerű képecske-sorozatát azonmód áthelyezett a színpadra. Az eredmény? Végighallgatjuk egy egyoldalú szerelem történetét, a tehetségtelen kis színinövendékét az öregedő író iránt, amiből — nem lesz semmi. *Drámai oka* még ennek a semminek sincs. Ténfergünk ide-oda az úgynevezett «bohém» világban, találkozunk alakokkal és helyzetekkel, amiknek a földolgozó semmi köze, a földolog pedig soványabb egy jóra való epizódnál. A képecskék még kirakójátékra sem jók, mert akkor valamennyinek megvolna a helye és rendeltetése. De most az eredetileg tizenhárom képből álló darab még a főpróba előtt leapadt tizenegy képre, a színlapon ígért «művészkлубba» meg a «statisztalányok öltözőjébe» be sem kukkantottunk, ennél fogva három-négy szereplő is egyszerűen kihullott a darabból, s ami legmeglepőbb: mindezek ellenére sem azt éreztük, hogy két kép hiányzik, hamarabb azt, hogy tizenegy — fölösleges.

Hegedüs Tibor gondos rendezése hangulati hatásokra törekszik —

igen helyesen — és sikerül is egyik-másik képből egy-egy andalító Szép Ernő-strófácskát kikerekítenie. A közreműködők is egyéni melegségükkel fűtögetik a mondanivalójukat. A fiatal Szombathelyi Blanka igazán a maga helyére került, bátran lemondott a számító naiva-gügyögésről, hiszen lényében hordozza azt a sugárzó fiatalságot és gyermekkedélyt, amely ennek az alaknak hiteléhez hozzátartozik. Már a Somló meglelelkűsége nem ilyen feddhetetlen: ez a tehetséges művész fanyarabb egyéniség, semhogy a szerző elgondolása értelmében igazán meggyőzővé bírna lenni. A többi szereplőről céltalan lenne ez alkalommal bővebben szólni, szokott színvonalukon mozognak. Csak a legutolsó képben kelt feltűnést egy ritkán foglalkoztatott fiatal színésznő, Eszterházy Ilona. Valójában csak itt, az ő jelenetében éreztem a vérnek azt a «különös nedvét» áramlani, mely egyébként Szép Ernőnek ezt a tavaszi ábrándját oly kevéssé járja át.

Édes Anna.

Kosztolányi Dezső regénye Lakatos László színpadi átdolgozásában a Belvárosi Színházban.

Igazságszeretetünkön kívül a költő emlékét megillető kegyelet is azt parancsolja, hogy perbeszálljunk a színlappal: ez nem «Kosztolányi Dezső regénye», legfeljebb annak árnyéka. Csakhogy az árnyék ez esetben kézzelfoghatóbb és vaskosabb a valóságnál, — s ez a legfőbb hiba. Ha van regény, melyben minden a «dégkör» sejtelmes és izgalmas éreztetésén fordul meg: az *Édes Anna* ilyen. Ha maga a költő írhatta volna meg színpadra regényét, «dramatizálás» helyett talán művészi anyagának merőben új, szabad alakítása útján érhetett volna célhoz. Így most Lakatos László

tagadhatatlan odaadással és féltő kegyelettel nyult a regényhez, hű is maradt hozzá, de fájdalmas színpadi engedmények nélkül nem boldogulhatott. Viszont egészében mégsem merete vállalni rivaldafénybe való áthelyezését, sok mindent lefaragott, egyszerűsített, a megmaradtat pedig széltére «megokolgatta». Nála a kenyéradó házaspárból a férj elkerüli végzetét, a zárómozzanatokban egyszerűen kihullik a darabból, a csábitó ifiúr megigazul és tolsztoji távlatokig emelkedik, stb. Kosztolányi mindezek helyett az orvos tárgyilagosságával és a művész meleg emberszeretetével mindent megértetett, anélkül, hogy bármit is megmagyarázna. A dialógusait rendre halljuk a színpadról, de mikor nála néha talán épp egy igénytelen budai, krisztinavárosi környezetrajzból csap meg leginkább a megmásíthatatlan fátum igézete!

De ha magával a reménytelen vállalkozással perbe szállunk is, az «enyhítő körülményeket» is illő nyomtématékosan felhoznunk. Két nagytehetségű színésznőnek köszönhető, hogy a regény művészi ereje és tisztasága minden gátló mozzanaton át is mintegy visszacsempésződik a színpadra. Bulla Elma Édes Annája a színészi azonosulásnak ritka remeke. Ő valóban vérebe vette fel ennek az alaknak jellemét és végzetét. Nem a szövegre épít, hiszen Édes Anna nem a szavaiban él, minden érzelem és indulat a szavak között megy végbe lelkében. Bulla Elma ezeket sugározza magából a színpadon, egész lényével, angyali tisztaságával, ösztönösen lázadó emberméltóságával: a *regény* tökéletes hitelű, glóriás kis cselédjét. A másik művészi nagy diadal a Peéry Pirié. Ha a boldogtalan, tulajdon démonával küzdő s mindúntalan csatátvesztő, minden rabnál nyomorultabb tömlőcartót összetettségében s a végleteket egy-

befogó összhangban ilyen sugallatos erővel nem bírná éreztetni: az alak menthetetlenül a művészetlen pathológia örvényébe hullna a színpadon. Így tragikai magaslaton jár — lenyűgöző biztossággal. A többiek az epizódba szorulnak, oda még a férj is, akiből Fenyő Emil vázlatnál többet nem teremthet. Boray emberbarát orvosa nemesen egyszerű, a Bársony-házaspár és Vidor Feri meggyőzően valóságizú, Berki József kitűnő megfigyelésével érdemel elismerést. A fiatal Básthly néha Páger hangfekvésését próbálgatja, — keresse meg inkább a magáét. A rendezés Bársony István derekas munkája.

Százéves cég.

Marian Hemar vígjátéka a Belvárosi Színházban.

Észak fenyője és Dél pálmája, az ellentétes világok örök, reménytelen vágyódása egymás talajára és légkörébe: ez az ősi tárgy támad fel a lengyel szerző mérsékeltén érdekes vagy leleményes vígjátékában. A hagyatékhoz szinte semmi újjal sem járul hozzá, inkább csak éldegél a készből és kipróbáltból. Nála a színészet meg a gyarmatáru világa sodródik egymás közelébe, egy kicsit átkíváncsiskodnak a tilosba, azután szépen, maguktól ráeszmélnek, hogy okosabb, ha ki-ki a maga mesterségét folytatja. A színésznő mellett az öltöztetőnővé hervadt ex-statiszta töltené be a fék szerepét, a nagykereskedő mellett az öregapjától örökölt, zsémbes főkönyvelő, de amazt hamar meglágyítja a cégfőnök úr két milliója, emezt a színésznő kedvesége és üzleti ötletessége. Így aztán kettejük között tisztázódik a helyzet, sok beszéddel és kevés izgalom-

mal. Elmagyarázgatják egymásnak önmagukat először egy vasúti fülkében, később a százéves cég főnöki irodájában, végül a színésznő öltözőjében, s meggyőzik egymást arról, amiben mi már az első negyedórában sem kételkedtünk, hogy: a *Sasfiók* címszerepéért Szmirna egész mazzolaszülőtermése sem nyujthat kárpótlást.

Nem nagyon lelkesedünk a Belvárosi Színház lelkeségéért, amivel ezt a lagymatag darabot felkarolta. Talán két kiváló művészenek gyanított benne hálás szerepet. Bulla Elma rá is teszi egész lelkét a nem épen értékes feladatra: meggazdagítja a magáéból, átértett játéka szinte az önarckép közelében jár. Amikor hivatásáról beszél, megkapó őszinteséggel vallja ki a művészi mámor és csüggedés örök fény- és árnyjátékát. Páger játéka ezúttal inkább a mesterségtudás diadala, semmint a lélekrajzé, de megfigyelésben, realista megjelenítésben valóban elsőrangú. Gombaszögi Ella meg Rózsahegyfi tulajdon egyéniségében hordja néhány derűs színpadi perc kezességét.

A rendezést Pünkösti Andor látta el, jótékonyan felborzolva egyes szakaszok állóvizeit. A fordítás Lakatos László munkája, gyakorlott, de hellyel-közzel pongyola kézé. Szövegében akárhányszor csúf pestieségek metszik a fület. «*Nem-e akarunk elutazni*» — mondja a színésznő, a kereskedő meg arról panaszkodik, hogy: «az embert *lerohanja* az élet!» Az ilyen nyelvi hanyagság — ha a bírálat szó nélkül tűri — a közönségnek még talán úgy ahogy meglévő nyelvérzékét is menthetetlenül «*lerohanja*».

Rédey Tivadar.

FILM.

NÉPEK ÉS FILMEK.

Kezdetben, mikor a film megszületett, valószínűleg sokan hitték, hogy ime, itt a nemzetközi művészet, mely az embereké és nem a népeké. Ez a művészet valóban egyformán egyszínű volt, akármiről beszélt is és nem beszélt különleges lélekről, egyes nemzetek lelkéről. Legalább addig nem, amíg gyerekcipőben járt. De azután jött a fekete-fehér kép mellé a hang: a különféle népek beszéde, később a fényképezőstílus: a különféle népek látásmódja. Most pedig annak vagyunk tanúi, hogy egyre sajátosabban angol, francia, amerikai, vagy német lesz egy film. Ezelőtt csak arról beszélhettünk, hogy ezt, vagy amazt a filmet ebben, vagy abban az országban gyártották. Ma már nyugodtan beszélhetünk arról, hogy ez, vagy amaz a film ezé, vagy amazé az országé. Már vannak filmek, melyekben a színészek mellett a népek is helyet kérnek a vásznon, az ország tájai mellett az ország levegője is, az angol színészek mellé az angol tulajdonságok is. Már észrevehettük, hogy van francia, osztrák, német, angol fényképezési mód. Láthattuk, hogy a nagygényű filmekben a franciák tompán és sokat sejtetően mutatják a képeket, a németek élesen és durva hatásokkal. És egyre többször láthatjuk, hogy a népek sajátos nemzeti témáiról is készülnek filmek, egy-egy nemzeti tulajdonság kifejezésére. A film kezd azokkal az igényekkel fellépni, melyekkel a művészeti remekművek léptek fel. Ki akarja fejezni a népet és a kort.

Az angol.

Nem lehet véletlennek nézni, hogy az angol kolonizálók élete egyre több és egyre jobb filmben kerül a világ elé. A Hindu lándzsás felülmúlhatatlanul angol humora és hősi kedélyessége után, most megint új gyarmatos film érkezett. A «Balaklava» a szó legszorosabb értelmében «hazafias» film, persze ez a hazafiság kissé az egész fehér világnak szól, mint hazának. A néhány kemény angol katonatiszt Indiában és később a Krimben nemcsak angol hazafi, ők egy világbirodalom missziójának képviselőiként jelennek meg. A Balaklava kétségen kívül az irányfilmek közé tartozik, célja: az angol gyarmatosok hősi életének bemutatása és bámultatása. Ezt a célját a kitűnő rendezés segítségével el is éri. Az utóbbi idők legjobb harci filmjeinek egyikét alkotta meg benne a rendező. Leginkább azért, mert nem mesére, hanem ritmusra építette e filmet. A mese megvan ugyan, de nem a mese az, amiért az ember emlékszik a filmre. A csendes és kevésbé bonyolult mélabús szerelmi történet elhalványodik a hadműveletek története mögött, a hadműveletek története pedig elhalványul a rohamok és harcok lélegzetállító ritmusa alatt. A Balaklava ezért kitűnő film. Mert a rendezője meglátta, hogy a képek gyorsasága csaknem olyan fontos, mint az események gyorsasága és meglátott még valamit. Azt, hogy a filmzene nem arra való, hogy a néző szomszédok esetleges megjegyzéseit kevésbé hallja, hanem arra, hogy együtt fusson a képek egymásutánjával, hogy segítse látni a szemet és segítse megrezdülni az idegeket. A Balaklava zenéje a folyton visszatérő, kicsit egzotikus indulóval ilyen, híven kíséri a képek ritmusát és van mit kísélnie.

A francia.

A hősiességet a franciák is megpróbálták filmen bemutatni. A filmjük és a Balaklava közötti különbségben, benne van a két nép közötti különbség. A Balaklava fegyelmezett katonákat mutat, egyenes vonalban rohanó lovakat. Az «Asszony a hadihajón» lanyha tartású tengerészeket. Az angol film «alapeszméje» a birodalom fenntartása. A franciáé a becsület megőrzése. Az angolokról szóló film nagyon komoly, a franciáké a hősi téma mellett is szellemeskedik és gúnyol. A «Balaklava» mögött mindvégig egy kollektív missziótudat érződik, a francia mögött mindvégig az egyéni bátorság. A mese itt színesebb és bonyolultabb, mondhatnám irodalmibb, a rendezés alárendeltebb, de egyben modernebb is. Sokféle eszköze van, de egyik eszközét sem használja ki túlságosan. A fényképezés jó, de egyáltalában nem megdöbbenő, inkább tompaságával hat, mint azzal, hogy feltűnően tökéletes akar lenni. És amíg a Balaklavában teljesen háttérbe szorul a hadsereg mögött a katona, a franciában teljesen háttérbe szorul a katona mögött a hadsereg. Az angol film a birodalom sorsáról, harcáról beszél, a francia egy francia ember harcáról és sorsáról, mely történetesen a nemzet harca idején játszódik. Az angol filmben az ember úgy része a rendezésnek, ahogyan a katona alárendeltje a fölöttésének. A franciában színjátszás folyik tökéletes eszközökkel, Annabellának van egy-két klasszikus színpadra illő jelenete és egy egészen keveset szereplő figurának, az öreg tengernagynak egy könnyeken áttörő megkönnyebült mosolya. Az angol hazafias szerepről művész filmet csináltak a «Balaklavában». Az «Asszony a hadihajón»-ban művészi szerepet játszanak a franciák egy hazafias filmben. A két film között árnyalatokban megvan az a különbség, amely a Dover mögötti és Calais előtti két ország között van.

A magyar.

Osztrák embernek kellett jönnie, hogy honi tájaink egyikén, a Hortobágyon meglássa a lényegét. Mi ilyen helyeken csárdákat építünk és azokban álpasztorok által idegent forgattatunk. Ezzel szemben az osztrák rendező körülnéz a tájon és meglátja, hogy a Hortobágynak a lényege maga Hortobágy. Az, ahogyan a nap feljön, az, ahogyan a pásztorok énekelnek, az, ahogyan a kiscsikó megszületik, az, ahogyan a disznók hemperegnek és az, ahogyan a lovak fejüket egymásra hajtják. Ebben a filmben több állat szerepel, mint ember, az állatok fontosabbak, mint az emberek, a felhők fontosabbak, mint a «cselekmény». Minthogy ehhez a méltóságos síksághoz sok állat, kevés ember és kevés cselekmény illik. A valóság illik hozzá, az élet a maga alárendeltségében, kiszolgáltatottságában, függőségében a tájtól és a természettől, a pásztorok élete. Ezt az életet vette fel filmre Móricz Zsigmond novellája nyomán Höllering az osztrák rendező és szerencsére egyetlen dzsentrimagyarkodó színészt sem szerződtetett. Egyáltalában nincsenek színészek ebben a filmben, parasztek vannak csak egy-egy őszinte mosollyal, kissé mereven, olyan mereven, szertartásosan mint a valóságban. Mennyivel abban játszanak, mint sok «színészünk» és mennyire izgalmasabb ez a film, amelyben nem történik semmi, mint filmjeink, melyekben mindig történik valami ostobaság. Itt nem volt kiagyalt mese, slágerszerű címötlet, nyávogó dalbetét, cifrázó cigány és mulató Jávor. Itt csak Hortobágy volt, egy érintetlen táj, egy magyar életforma, valami a lényegből és egy rendező, aki alázatos. Aki alázatos a magyar néppel szemben, talán mert messziről jött,

aki látja a magyar népet, talán mert idegen, aki érti a magyar tájat, talán mert művész. Reméljük, hogy ez a film valahogyan kikerül külföldre is, hogy látva lássanak azok, akik azt hitték eddig, a magyar filmművészet nem tud mást, mint gyöngé vicceket tálalni.

A «Hortobágy»-ot bemutató mozi az értékes film miatti aggodalmát úgy kívánta levezetni, hogy utána rögtön megadta a naivságnak azt, ami a naivságé. Egy rövid «magyar film» képében, mely arra az alapötletre épül, hogy egy kispolgár delnő feleségével úgy oldja meg a hétvégi kirándulást : villát keres megvételre, ottragad estére és ott éjszakázik. A film példát mutat arra, hogy mint lehet rövid félóra alatt tenger ostobaságot és izléstelenséget és tehetségtelenséget halmozni a vásznon. Szerepelnek összes nagynevű komikusaink, köztük ama kedvelt filmszínész, aki oly élethűen játssza és oly változás nélkül immár pár éve az agyalágyultat, hogy néha már azt kell hinnünk, hogy nem «játssza». Hanem csak azt adja, ami lényege. A «Hortobágy» és mellette ez az ostobaság és izléstelenség kitűnően megmutatta, hogy milyenek kellene lennie a magyar filmnek és, hogy milyen általában.

Szabó Zoltán.

Z E N E.

MAGYAR SZERZŐK BEMUTATÓ HANGVERSENYE.

Budapest Székesfőváros Népművelő Bizottsága a Collegium Hungaricum Szövetség bevonásával fiatal magyar szerzők műveiből rendezett bemutató hangversenyt. Oroszlánrésze van ebben a Népművelő Bizottság áldozatkészségének, amellyel lehetővé tette, hogy a fiatalok jó előadásban hallhassák meg zenekari műveiket. Nagy dolog ez ma, midőn még a beérkezett magyar zeneszerzők is sokszor évekig várnak arra, míg egy-egy művük előadásra kerül. A muzsikus pedig csakis úgy tanul, úgy fejlődik a legjobban, ha jó előadásban hallja meg a művét és szembe kerül a hallgatóságával, azaz a lélekkel, amelynek a tükörképében meglátja önmagát, amely könnyörtelenül megmutatja, hogy vajjon őszinte élményből fakadó, vagy csak ál-értéket teremtett-e? Mert akármilyen tetszetős legyen egy mű külső formája, technikája, ha alkotójának nincs semmi mondanivalója, elhangzik és a legkisebb nyomot sem hagyja a lélekben.

A bemutatkozó zeneszerzők a fiatal generáció legtehetségesebbjei, többen már ismert nevek, aki külföldi metropolisokban állami ösztöndíjjal szélesítették zenei és szellemi látókörüket. Ezek az idegen befolyások az egyéni lelkialkaton keresztül különféleképpen módolsultak.

Gárdonyi Zoltán Kodály mesteriskolájából került Berlinbe, ahol Hindemithnél folytatta tanulmányait. «Ünnepi Nyitány»-a nagytudású, rendkívül szolid muzsikus műve, akitől nagy lelki kilengések, merész kísérletezések a legtávolabb állanak. Mintha — ugyancsak Berlinben folytatott — zenetudományi tanulmányai egy kissé túlon túl befolyásolták volna invencióját az objektív zenei szemléletre. Fejlődését az önmagára való ráatalálásban érdeklődéssel várjuk. Az a nagyszerű, önfeláldozó magyar kulturmunka, amelyet Sopronban mint karmester és tanár végez, máris maradandó eredményeket mutat fel.

Szita Oszkár Siklós Albert iskolájából került Párizsba és Olaszországba. «Poeme» c. zenekari műve teljesen az impresszionizmus szétfolyó zenei

invenióját harmonikus festőiségben kiélő stílusát mutatja. Itt-ott felcsillannak szépen meginduló részletek, de a félúton mindig megáll, el ejti a megkezdett gondolatot, aminek kifejtését a zenei logika megkíváná. De viszont meg tud győzni arról, hogy éppen ez a szilárd szerkezetet nélkülöző, álmódosításában teljesen elmerülő szétáradó hangulatfestés őszinte szívből, temperaméntumból fakadó.

Pongrácz Zoltán «Burleszk»-je tehetséges művész munkája, csak még igen fiatal és kiforratlan. Az ilyenfajta műnek a humora csak akkor hat, ha a mélyről jön és szellemes, ragyogó hangszerelés köntösében csillog, s ehhez bizony nagyobb élettapasztalatok és rutin kellene, mint amilyennel egy 25 éves zeneszerző rendelkezhetik.

Rajter Lajos a Rádió karnagya egy XVI. századbéli ének feldolgozásával «Ünnepi Zsoltárt» írt tenorszólóra, férfikarra és zenekarra. Igen tiszteletreméltónak találjuk az egész vállalkozást: teljesen a nagy eszménykép, a «Psalmus Hungaricus» nyomába lépni és figyelemreméltó dologbeli és hangulati készséggel, bár minden feltűnőbb eredetiség nélkül megírni egy ünnepi alkalomra igen megfelelő zeneművet, amely még halvány másolatban is idézi az eredeti szépségét.

Farkas Ferenc itthoni tanulmányai után még két évig volt Respighi tanítványa, így a római iskola hatása erős nyomot hagyott hátra művészetén. Ő különben is a legismertebb nevű társai között, aki már szépszámú kompozíciókra, és sikerekre tekinthet vissza. «Concertino»-ja, amelyet hárfára és zenekarra írt — az előadott művek között a leg-

kiforrottabb — minden hatásvadászattól mentes klasszikus egyszerűségével a régi lantkompozíciók nemes tónusát juttatja eszünkbe. A szerkezetében világosabb tagolt háromteteles mű a hárfában rejlő hangszín és technikai lehetőségeket aknázza ki. Nem a romantikus zenekar telítetten zengő, pathetikus hangszere itt a hárfá, hanem inkább a glisszandók sűrű használatával hoz új színeket, amelyek a zenekarral szemben azonban nem tudnak mindig megfelelően érvényesülni. Az érdekes és a figyelmet mindvégig lekötő, új utakon járó alkotás értékes gazdagodása a szegényes hárfairadalomnak. *Rácalmási Molnár Anna* szépen és gondosan játszotta a hárfaszólót.

Véress Sándor ugyancsak többször fektűnt már a műveiből rendezett szerzői estéken forrongó, de mindig érdekes, tehetséges munkáival. Most egy hegedű-áriával lépett ki: igazi szöveg nélküli ének zenekarkísérettel. A hegedű szélesen kiénekel, melegen zengő kantilénája elejétől végig uralodik. Melódiák, amelyeket valóban őszinte szívből fakadónak érzünk, amelyek valóban úgy énekelnek, mintha ennek az éneknek a kifejezési intenzitásába költözött volna a fiatal szerző régebbi műveinek gátakat áttörő forradalmisága. Emellett a hangszer virtuóz-technikai kiaknázása is kitűnően érvényesül a mű közép-résének szólójában. *Ország-hí vadár* pompás előadásának nagy része volt a mű sikerében.

Reméljük, hogy ezek a hangversenyek továbbra is megisméltódnak s így mindig nagyobb mértékben hozzá járulhatnak az igazi tehetségek kibontakoztatásához és serkentéséhez.

Prahács Margit.

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T.

KIÁLLÍTÁSOK.

Három héten át *belga művészek* vendégszerepeltek a Nemzeti Szalomban. Festmények, grafikai és szobrászati alkotások, amelyek földrajzilag távoli, vámsorompóktól többszörösen elválasztott, de a magyar szimpátiákhoz nagyon közeleső földről érkeztek. Ezenkívül: oly földről, amely ha ismert is viharzó századokat, a történelem léptei annyira mégsem lehettek súlyosak, hogy alattuk pusztulásba sorvadt volna a kultúra, megszűnt volna az életnek és művészetnek egymást tápláló kölcsönössége.

Belgium valamikor, a politikai, gazdasági és kulturális körülmények nagyon szerencsés összejátzásának időszakaiban a művészet oly virágborulásának volt a színtere, amely kiteljesedve a flamand reneszánszban, az egyetemes művészetfejlődés egyik korszakos fejezete. Amikor mai belga művészetet látunk, önkéntelenül erre a fénylő multra gondolunk, amelyről azonban helytelen lenne azt vélni, hogy a számra kicsi, fajilag vallon-flamand összetételű nemzet művészetében az «utolsó szót» jelentette. A belga nép művészi életére éppen az vall, hogy a Van Eyckek és Breughelek, a Rubens, Jordaens, van der Weiden-féle mesterek örökségének roppant súlya ellenére tudott új utakra térni, hogy a nagy mult, a hagyomány csak a termékenyítő forrás szerepét töltötte be, ösztönzött anélkül, hogy rajta rágódó, utánzó epigonizmusban merült volna ki. Már a XIX. század közepe táján, a történelmi romantika idején is jelt ad magáról az önálló «belga iskola», de igazán a század vége felé adódnak oly tehetségek, akiknek megújító lendülete a belga festést (grafikát) az európai piktúra első vonalába viszi, s ugyanez áll, sőt messzebbreható jelentőséggel a szobrászatra, amely a francia mellett egyenesen vezetőszerephez jut. (Meunier). A belga képzőművészetnek ennél az újabb, modernkori alakulásánál természetesen a művészi kultúra ősi hatóereje és az egyes tehetségek vitalitása volt a döntő, de figyelmen kívül azért nem hagyható még valami: Párizs közelsége.

Az a gyűjtemény, amely most szerepelt Budapesten, felfogás, formanyelv, célok és stílusok dolgában körülbelül négy évtizedre terjedve adott ízelítőt a mai belga művészetből. Két szélső pólusa volt, egyfelől élenk színességű, természetűsége törekvő tájképeivel *Gilsoul*, aki kitarótan ma is úgy fest, mint nyilván a század elején festett, s másfelől sötétbe ágyazott, irgalmatlanul komor, a formai lényegét brutális erővel hangsúlyozó képeivel az avant garde-ista *Permeke*. Kettőjük közt helyezkedtek el: a konzervatív hajlandóságú, ezen a ponton *Gilsoul*hoz közelálló, de jelentősebb, bravúros tudású *Opsomer*, az impresszionista *Savery*, aki a belgák egyik legkülönbje, a lány tónusfestés mesterének bizonyuló *Lebon*, elmélyülő lelkiiséget hordozó, vibráló színhatású kompozíciójával *Carte*, a neoprimitív ízű *Tytgat*, a bányászélet festője *Pauwels*, *Logelain*, *Hovett*, a neoklasszikus *Navez*. Akadtak persze oly művek is, amelyeknek reprezentatív alapon kevés keresnivalójuk volt (ilyen becsuzamlásoktól olykor a külföldre irányított magyar kollekciók sem mentesek). Lényeg az, hogy a mai belga festészet jeles értékeit láthattuk, ha nem is maradéktalan értelemben (hiányzott például a régóta világnevet jelentő *Ensor*).

Ami a gyűjteményt általában jellemezte: tiszta művészi kultúra,

magas mesterségbeli jártasság. A belgák tudnak, azok is, akik úgy tesznek, mintha — legalább is az ábrázolás hagyományos értelmében — nem tudnának, például *Permeke*. A szín mámorosainak a belga festők kétségkívül nem nevezhetők. Legtöbbször tompított harmóniákkal, éles színellentétek kerülésével dolgoznak, ami valószínű, hogy az ottani természeti viszonyokkal, a tengerről áramló páras levegővel is összefügg. «Modernizmus» szempontjából az anyag leszűrtebb, nyugodtabb volt, mint ahogyan a tíz év előtti nagy belga kiállítás megfelelő csoportja hatott a Múcsarnokban. Az akkori kubisták közül most nem volt jelen senki. A szertelen túlzókat, a «vadakat» otthon hagyták, de lehet az is, hogy bizonyos tisztulási folyamat történt az utóbbi években. *Permeke* sem az a *l'enfant terrible*, aki volt.

A szobrászati részben az elődökhöz, a belga plasztika híréhez méltóan szerepelt *Verbanck*, *Demanet*, *Wansart*, *Debonnaires*, *de Meester*. A grafikában a belgák mindig kiválóak voltak, azok ma is. Nevet nem említünk, mert az egész névsort kellene idézni.

* * *

Az Ernst-Múzeum március eleji csoportkiállításán öt festő és egy arisztokrata szobrászhölgy műhelytermése fogadott. A hattagú csoportnak voltak szerényebb, egyelőre induló, inkább csak ígéretnek könyvelhető tagjai is, viszont *Battyhány* Gyula gróf szintén résztvett a tárlaton, amely így a kvalitásnak majdnem teremről-teremre változó hőfokával, színvonalbeli hullámzásokat mutatott. *Battyhány* gróft nehéz elhelyezni, irányzatba sorozni, bárkivel rokonságba hozni a magyar festészet parcelláin. Nem az országúton jár, hanem dülőúton. Ma is az, akinek korábban megismertük: az ecset különös fantasztája. Új képeinek nagy része keleti kalandozásokkal, rhodosi, kairói körülményekkel tartanak kapcsolatot. Ez a kapcsolat azonban, anélkül, hogy az absztrakció bizonytalan kódéba tévedne, fölötte laza viszony. A táj és alak, a jelenség nála valóban csak nyersanyag oly képalakításhoz, amely teljesen szabad, dekoratív elemeket, ékítményes aprólékosságokat juttat szóhoz, hogy végül ez az egész játszadozás formákkal, színekkel, selymekkel és női fejdíszekkel egy bizarr, nem egyszer démonikus képzelet síkjain helyezkedjen el. Vannak képei, amelyeken az alakok térbeli megjelenése a fizikai törvényszerűségeket nem tisztelő álomképekre emlékeztet. A nők, akiket fest, még ha sárközi parasztlány is az illető, ugyanannak a dekadens főtípusnak változatai. Néhány arcképe is volt a tárlaton. Ilyenkor a feladat kötöttsége egyszerismind erős szabatosságra kényszeríti stílusát, fegyelmezi ideges, szaladgáló ecsetjárását. *Feiks* Jenő képei motívum és elegáns előadás dolgában a művészt ismert módon jellemezték. *Fáy* István puritán egyszerűséggel fest, *Füszedő* című világos, egyenletes fényű, árnyékot nem szerepeltető képén a természet áhítata ül. Figyelemreméltó tehetség. *Csabai Rott* Margit akvarelljei a széles festőiség jegyében ábrázolnak falusi motívumokat, *Kun* Sándor jelentkezése naturalista bemutatkozás. *Benstorff* Mary grófnő nagynevű személyiségek, köztük a kormányzó s néhány mágnáshölgy arcképsobrát állította ki, olykor inkább festői, mint tiszta szobrászi felfogásból történő kiindulással.

Berény Róbert új munkáit a Fraenkel-Szalón mutatta be. *Berény* az elit-művészek egyike. Tanulmányokban és kísérletekben hosszú és érdekes utat tett meg, amíg ideért, kezdve a háború előtti startolástól, Cezanne nyomokon a testek súlyát, térbeliségét hangsúlyozó törekvéstől, a «kon-

struktivistákhoz» való tartozáson keresztül — Zebegényig. Annyi bizonyos, képei előtt ma nem lehet sem Párizst, sem Berlint mondani. Akivel némi stílusbeli közösséget tart, az a magyar Bernáth Aurél. Ahogyan ma fest, az a természetnek deformálások nélkül, a szordinós hegedűjáték hatását keltő, finom színértékekre való áttétele. Zebegényben él s művészetének az utóbbi években végbement átalakulása nyilván ezzel függ össze: döntő önmagára találással a dunamenti föld levegőjében.

A *Szepesi Szövetség* nagyon jó s a mai körülmények között nemcsak művészeti jelentőségű gondolatot valósított meg, amikor kiállítást rendezett oly XIX—XX századbéli művészek munkáiból, akiknek bölcsője a Szepességben ringott, működésükkel idetartoznak, vagy időnkint idetértek vissza, megtelni a szülőháza varázsával, felfrissülni a lőcsei, késmárki, iglói völgyek, hegyek ózonától, festeni azt a szépséget, amit a természet az évszakok körforgásában egy romantikus rendező csodálatos kezével újraalkot. A magyarok és rendületlenül magyarhú cipszerek földje sok százéves kultúrterület, amelynek couleur local-ja a középkorban is s még határozottabban a felsőmagyarországi reneszánsz stílusváltozatában érezteti jelenlétét. Földrajzi fekvéséből következően a Szepesség a török hódoltság idején viszonylag kedvezőbb helyzetben volt, mint az ország többi része s a barokk korszakon át a XIX. századhoz úgy érkezik el, hogy városaiban tartósan nem szakad meg a szépmesterségek foglalkoztatása.

A kiállításnak természetszerűen érdekesebb része az volt, amely rég elhalt, helyi jellegű szepesi művészek nevét és emlékét idézte. Ilyen Müller János (1780—1828), a tájképfestésben előfutára a szintén lőcsei, de onnan Itáliába költözött nagymesternek, Markó Károlynak. (A Visegrád című fiatalkori, még nem idealizáló Markó-kép tömör előadásmódjával, zöld-fekete színellentétben tartva, tisztára «modern» alkotás.) Ugyancsak szepesi szükségleteket szolgált az arcképfestő Czauczik József (1780—1857), akinek képeiről üde biedermeier-kedvesség árad, részben — élete derekán ugyanis külföldre került — Boemm Tivadar, valamint a vadregényes tájképeket festő Gundelfinger Gyula, Tibély Károly. Szepesi volt Rombauer János is (1782—1849), akinek e helyi mestereknél magasabb szintű művészete érthetően talált nemzetközi sikerre. Már a modern időkre tartozóan, kisebb-nagyobb sorozat képviselte a táj nagyszerű festőpoétáját, Mednyánszky László bárót, Katona Nándort, az új magyar grafikai nemzedéket nevelő Olgay Viktort, Szent-Istvány Gyulát. Az élő festők közül Boruth Andor, Dobay Székely Andor, Vitéz Mátyás s a legújabb nemzedék tagjaként Medveczky Jenő, Kiss Viktor munkái voltak kiemelkedő darabok. A plasztikát ketten képviselték: a XVIII. század végén született s nagyrészt Bécsben működött éremszobrász. Böhm József Dániel s a formai intimitások, finom mozdulatszépességek és kifejező arcképszobrok mintázója, Lux Elek. A kiállítást a kassai múzeum volt igazgatója, maga is kitűnő tájképfestő, Köszeghy Elemér rendezte a Nemzeti Szalonban.

* * *

A lett művészek bemutatkozását nagy érdeklődéssel vártuk s ami ezen a címen az Iparművészeti Múzeumban felvonult, az méltán rászolgált az érdeklődésre. Amit Rigából, egyfelől a Balti-tengertől határolt kis északi állam fővárosából Budapestre küldtek, az a képek és szobrok nyelvén egy szívós, életerős, keménykötésű és mély lelkivilágú népet jellemzett. Negyed-

század előtt ily felsorakozás a piros-fehér-piros lobogó jegyében bajosan törtenhetett volna. A lett művészetre, mint nemzeti megnyilvánulásra, ekkor még ráfeküdt az orosz vasmarok. Kifelé nem szerepelhetett önállóan, azt azonban a moszkovita nyomás sem tudta megakadályozni, hogy a lett művészi életnek a mult század közepén megindult, eleinte bátortalan a később egyre öntudatosabb fejlődése a politikai és katonai hatalom előtt kapituláljon, hogy tehetségei a szentpétervári akadémián és külföldön tökéletesíthessék magukat. Amikor a világháború fináléja meghozta a lettek helyét a nap alatt, már nem az elemi művészeti feltételek megteremtéséről volt szó. Már megvolt az alap, amelyre támaszkodva, az állam részéről intézményesen is segítve, a fejlődés új lendületet vehetett, most már szabadon és gátlások nélkül. Ezzel magyarázható, hogy a lett kiállítás nemcsak egyes tehetségekről tanuskodott, hanem kétségtelen, határozott művészi kultúráról.

A kiállítás a lett képzőművészetnek ezt az új, háború utáni fejezetét reprezentálta. Java értékeket, teljesen kiforrt mestereket és egész sorát a fiataloknak, a kiváló «harcincéveseknek». A térképen a lettek Németországhoz esnek közelebb, de festészetük igazodása francia orientáció. A párisi eredmények azonban felszívódva «északi arcélt» kapnak a lett szellem karakterében. Azon, amit láttunk, ha nem is mindig hasonló fokon, de általában kiütközött ez a hazai, balti életritmus. Nem a hideg és erőszakolt spekulációk emberei a lett festők. Gyökerük a valóságban van. Realisták, ez a realizmus azonban nem jegyzőkönyvszerű, nem tapadó és fantáziátlan. Tele van érzéstartalommal, művészileg felfogott valóság, a jelenséget festői és hangulati egységében ragadja meg, olykor szinte látomásszerű kifejezést ad neki. Finomságoknak nincsenek híjával a lett festők, de a feminin finomkodás, az ernyedtség nem esetük. Művészetük férfias alaptermészetű, valami paraszti erő dobog benne. Stílusukban a szín elemén van a főhangsúly, amely egyszer puha ecsethúzásokkal, a tónusértékek gondos latolgatásával kerül vázsonra, másszor a temperamentum hevétől csapkodva s érdesen, de mindig határozott, energikus biztonsággal. A lettek legjobbjai: *Sveics, Vardaunis, Kalnins, Tone, Purvitis, Svemps, Neilis, Liepins, Cielava, Liberts, Ubans.*

A plasztikai anyag, a kevésszámú szobor ellenére is meggyőzően beszélt a lettek szobrászatának kitűnő erényeiről. Képmásokkal és figurákkal hat szobrász vonult fel: *Skilters, Dzenis, Skulme-Liepina, Zemdega, Melders, Zalkans.* Különösen a két utóbbi, Melders és Zalkans nagyvonalú, tömör kifejezésű, zárt és masszív formákkal ható plasztikája a mai európai szobrászat legjobbvonalához tartozik.

Dömötör István.